

SIPÓS ISTVÁN: „A BÜKKI HUTÁK ÉS HÁMOROK TELEPÜLÉS- ÉS NYELVJÁRÁSTÖRTÉNETE” CÍMŰ KANDIDÁTUSI DISSZERTÁCIÓJÁNAK VITÁJA

Sipos István „A bükki huták és hámorok település- és nyelvjárás-története” című kandidátusi értekezésének nyilvános vitája 1955. október 24-én zajlott le. A bírálóbizottság tagjai voltak: Pais Dezső akadémikus mint elnök, Décsy Gyula a nyelvészeti tudományok kandidátusa mint titkár, Hajdú Péter, Moór Elemér és Sulán Béla a nyelvészeti tudományok kandidátusai mint tagok. Opponensek: Hadrovics László levelező tag és Király Péter kandidátus. A jelölt értekezését mint aspiráns készítette Kniezsa István akadémikus, aspiránsvezető irányításával az 1952–1955. években.

Az elnök megnyitója után a titkár felolvasta a jelölt életrajzát, és eddigi munkássága jegyzékét, majd Sipos István ismertette röviden értekezését. A munka öt bükki község (Ujhuta, Répáshuta, Óhuta, Hámor, Ómassa) szlovák nyelvjárását dolgozza fel. A községek nyelvjárásának leírását részletes településtörténeti vizsgálódás előzi meg. Sipos István az Országos Levéltárban és az öt község parókiájainak levéltáraiban végzett kutatásai alapján megállapítja, hogy az öt község lakossága a XVIII. század harmincas éveitől települt. A telepések zöme a különböző felső-magyarországi megyékből jött (Túróc és Pozsony megye kivételével mindegyik megye tekintetbe jön); de érkeztek bevándorlók Morvaországból, Csehországból és Galíciából is. Az új lakosok az iparosodó vidék bánya- és kohóüzemeiben, ill. az erdőgazdaságokban találtak megélhetést. A különböző nyugati szláv tájszólásokat (szlovák, morva, lengyel, ukrán) beszélő több hullámban összesereglett telepések nyelvének keveredéséből, egymásra üledéséből egy sajátos új szláv tájszólás jött létre. E tájszólásnak adja részletes leírását a nyelvi feldolgozás. A településtörténeti eredmények felhasználásával kimutatja a tájszólás különböző nyelvi és nyelvjárási összetevőit. Az öt bükki község nyelve eredetileg nyugatszlovák jellegű volt; ma Répáshuta és Ujhuta nyugatszlovák, Hámor és Ómassa keletiszlovák jellegű s Óhuta átmenetet képvisel a kettő között. „Az egymástól elütő nyelvjárás csoportok a huták és hámorok társadalmi-gazdasági közösségben az egységesedés irányában fejlődtek. Ez főként a szóképzésben és alaktanban nyilvánult meg, de gyakori kettősségeket, változatokat őriztek még meg a hangtanban és meglehetősen tarkaságot a szóképzésben.”

HADROVICS LÁSZLÓ opponensi véleményében elismeréssel szólott az értekezés módszeréről. Az igen alapos településtörténeti rész Sipos dolgozatában „olyan többlet, amely messze fölébe emeli más hasonló feldolgozásoknak”. Kifogásolja azonban, hogy az értekezés stílusa itt terjengős és helyenként

„a kötetlen elbeszélés benyomását teszi”; több szokatlan megfogalmazásra hoz fel példát. Szembeötlő, hogy a szerző több helyen vitázik Štolic szlovák nyelvjáráskutatóval, ahol a vitának nem igen van értelme. Hadrovics nem tartja helyesnek, hogy a szerző a történeti dokumentumokat a törzsszövegben közli; javasolja, hogy azokat az értekezés végén függelékként külön okmánytárban gyűjtse össze. A nyelvészeti feldolgozásból a hangtan emelkedik ki részletességével. A szerző itt ascendens eljárásmodot alkalmaz; Hadrovics László szerint helyesebb lett volna a descendens eljárásmod. Az idegen eredetű szavak hangalakjainak magyarázata ellen több kifogást emelt; javasolta, hogy értekezésében ezt a részt a szerző „még egyszer vizsgálja át és fordítson nagyobb figyelmet az átadó nyelv lehetőségeire”. A névszóképzésben kívánatos volna a képzők produktív és improduktív voltának feltüntetése.

KIRÁLY PÉTER opponens beillesztette az értekezést a magyarországi szláv nyelvjáráskutatás történetébe. Javasolta, hogy az értekezés címében csak a „nyelvjárástörténet” kifejezés szerepeljen, mert a korszerű nyelvjárás-leírásoknál az előzetes településtörténeti kutatás magától értetődő. Több észrevételt tett az értekezés módszeréről magyar, cseh és szlovák nyelvjárás-tani, ill. nyelvjárástörténeti munkák alapján. „A munkának szép részlete az, amelyikben a szerző kifejti a foglalkozás unifikáló, illetve megőrző szerepét.” A családnevekből levont következtetéseinek felhasználhatta volna a megfelelő szláv szakirodalom főbb munkáit. A nyelvi feldolgozásban „végig a descendens történeti módszert kellett volna alkalmaznia”. A kettős eljárásmod (descendens és ascendens) alkalmazásának következménye, hogy „két-három különböző helyen is szinte ugyanazokat a példákat ismétli”. Az egyes nyelvi jelenségek és a települési hullámok kiindulásának kérdésében mód lett volna vizsgálni azt a kérdést, hogyan és miért haladnak vagy nem haladnak „az egységesülés felé az eredetileg igen heterogén nyelvi és nyelvjárási elemek”. E kérdés „elvi fontosságú és erre gondolva szinte sajnáljuk, hogy a szerző nem szentelt önálló fejezetet dolgozatában az elért módszertani és elvi tanulságoknak”.

A szünet után a hozzászólások következtek. Elsőnek MOÓR ELEMÉR szólalt fel. Megjegyezte, hogy a Sipos által alkalmazott módszer nem új; e módszer megtalálható a magyarországi német nyelvjárásokra vonatkozó leírásokban. „Nagyon figyelemre méltónak találtam Sipos tanulmányában a nagyipari és kisipari üzemekben kialakuló nyelvjárások különbözőségének megállapítását és a különbözőség indokolását.” „Nagyon érdekesek voltak számomra a kételvűség következményeire felhozott példák, de nem találok szerencsésnek Sipos kifejezését, a bilingvis-bilingvizmus kifejezést”. Megjegyezte még, hogy a német nyelvjárás-leírásokban descendens módszert szokás alkalmazni.

PAIS DEZSŐ hozzászólásában felveti a kérdést, „hogyan az összlávból kiindulni vajon célszerű és szükségképpen-e... Nem mindig van miből descendálni és olyankor az ascendens eljárási módszerhez kell folyamodni”.

— KNEZSA ISTVÁN hozzászólásában előadta, hogy a családnevekre vonatkozó szláv szakirodalom olyan jellegű, hogy annak felhasználása Sipos kutatásaiban nem mutatkozott szükségesnek. Szláv nyelvtörténeti kutatásokban a descendens tárgyalási mód a helyesebb; a descendálás számára reális alap az összláv amely az óegyházi szláv alapján jóformán az utolsó hang- vagy alaktani jelenségig rekonstruálható. A képzők osztályozásában felfogása szerint helyesebb a funkcióból kiindulni és nem a formából.

Az opponenseknek válaszolva SIPOS ISTVÁN előadta, hogy amit HADROVICS LÁSZLÓ terjengősségnek és kötetlen előadásmódnak tart stílusában, az elevenség és közvetlenség; ez pedig „az anyag életközelségéből fakad”. A dokumentumok függelékben való közzétételét azért nem tartja helyesnek, mert mindössze négy dokumentumot közöl, azok pedig a törzsszövegben nem zavarják az olvashatóságot. A Štolec megállapításaival való vitázást tudománytörténeti szempontból fontosnak érezte. Az idegen eredetű szavak hangalakjainak magyarázatában az átadó nyelv hangfejlődési törvényszerűségeinek mérlegelése helyett inkább azt tartotta fontosnak kiemelni, milyen az átvett szavak egyes alakváltozatainak elterjedése a bükki községekkel összefüggő szlovák nyelvjárásokban. A névképzőket azért csoportosította fogalmi körök szerint, mert a cseh és szlovák szakirodalomban így szokás.

KIRÁLY PÉTERnek válaszolva Sipos István egyetértett a cím megváltoztatását érintő javaslattal. A családnevek és a módszertani kérdések részletesebb tárgyalása szétfeszítette volna az értekezés kereteit; e kérdések tárgyalása külön értekezést kíván. A nyelvi jelenségek tárgyalásmódjának kérdésében a maga részéről az ascendens és descendens módszer kombinált alkalmazását tartja helyesnek; ez a módszer van meg a brünni nyelvjárás-kutató iskolához tartozó tudósok (Trávníček, Kellner követői) és a fiatalabb szlovák kutatók munkáiban is. „Én Kellner módszerénél tovább mentem dolgozatomban. A descendens módszernél végképp elhagytam a mássalhangzókat és a magánhangzók közül mindazokat, amelyek mai eredménye egységes a különböző nyelvjárásokban. Ez a magánhangzók zöme. Így a descendens eljárásban csak azt a néhány ősszláv magánhangzót és hangjelenséget tárgyalom, amelyek mai megfigyeléseink alapján különböznek egymástól a mai szláv nyelvek és ezeken belül az egyes nyelvjárások”.

MOÓR ELEMÉR hozzászólására válaszolva Sipos István megjegyezte, hogy az általa alkalmazott módszert csak cseh és szlovák nyelv viszonylatban tartja újnak. A bilingvis-féle kifejezés a cseh és szlovák nyelvű szakirodalom hatása; magyar nyelvű értekezésekben valóban megfelelőbb a „kétnyelvű” elnevezés.

Az elnök kérdésére, hogy az opponensek és a jelenlevők kielégítőnek tartják-e a jelölt választát, Hadrovics László opponens fenntartást jelentett be. A történeti forrásoknak a törzsszövegben való közlését a jelölt válasza után sem tartja helyesnek. A dolgozat stílusát továbbra is terjengősnek, némely helyen felhígítottnak tartja. Fenntartja véleményét a hangtan tárgyalásának módszerét és a jövevényszavak hangalakjának magyarázatát illetően is. Fenntartásai azonban a dolgozat lényegét és értékét nem érintik, ezért a jelölt választát kielégítőnek tartja. Király Péter opponens megjegyzi, hogy ő nem kívánta Sipos Istvántól a családnevek feldolgozását; csak azt szerette volna, ha a jelölt a családnevek etimológiáinál felhasználta volna „a rendelkezésre álló irodalmat, amely véleményem szerint igenis viszonylag jó és használható”. Egyébként a jelölt választát jóváhagyja.

Ezután az elnök felfüggesztette az ülést; a bizottság határozathozatalra vonult vissza. Szünet után a bizottság titkára felolvasta a bizottság határozatát, amely szerint „Sipos István dolgozata hazai szlavisztikánknak egy évtizedek óta elhanyagolt területét fogja újra sikeres művelés alá. A nyelvészeti feldolgozást részletes településtörténeti eredményeire alapozza. Dolgozata azért is jelentős, mivel az általa tanulmányozott telepek nyelve elvi és módszertani szempont felvetésére és tisztázására nyújt lehetőséget. A dolgozatról megállapítható, hogy mind településtörténeti, mind nyelvészeti

részében nagy anyaggyűjtésre épült, általában alaposan kidolgozott munka. Amennyiben vitatható részei vannak, ezek a mű egészének komoly értékét egyáltalán nem teszik kétségessé”.

A vitát összefoglalta

Décsy Gyula

a bizottság titkára